TÜRKÇE İÇİN "MİLLİ MİSAK": DİLİMİZ KONUSUNDA ÇAĞRILAR

Prof. Dr. Talât Sait HALMAN*

MOBILISATION NATIONALE POUR LA LANGUE TURQUE OU APPELS A LA SAUVEGARDE DE NOTRE LANGUE

Talât Sait Halman traite dans cet article des facteurs qui menacent le présent et l'avenir de la langue turque ; s'interrogeant sur les problèmes linguistiques majeurs tels les fautes de grammaires frappantes dans les publications, les fautes de prononciation dans les émissions audio-visuelles, les difficultés quant à la création de nouveaux termes dans le domaine de la science et de la culture, l'hégémonie des langues occidentales qui nuit à la culture nationale, le manque de consensus entre les spécialistes de langue traditionalistes et modernistes, l'auteur propose des solutions pour surmonter cette crise linguistique. Il suggère à cet égard la création des postes de conseillers linguistiques au sein des établissements de presse écrite et orale, la diffusion par les organismes de langue des publications visant au bon usage de la langue turque, et invite les spécialistes de langue à réagir de façon efficace contre certains usages propres aux langues occidentales qui ont tendance à se propager dans le pays. L'auteur appelle finalement à une mobilisation nationale pour la sauvegarde de la langue turque en vue de mettre un frein à cette invasion des langues occidentales.

Mots-clés : *langue, langue maternelle, fautes de langue, institutions pour les langues, Institution pour la langue turque (TDK), culture, grammaire.*

NATIONAL ALLIANCE FOR THE TURKISH LANGUAGE/ CALLS FOR CONCERTED ACTION

Talât Sait Halman's article, based on the keynote speech he gave on the occasion of the Turkish Language Day, deals with present-day Turkish and negative factors affecting its future.It concentrates on grammatical problems in publications as well as pronunciation errors in spoken usage, general problems, difficulties relating to coinage of new scientific and cultural terms, hegemony of western languages that cause problems for Turkish culture, the deletorious effects of debates resulting from disparate views of traditionalist and reformist linguistic specialists, and it puts forward a variety of solutions. Halman makes a call for the establishment of "Correct Usage Advisors" and of "Language Inspectors" at broadcasting and publishing institutions, for public support for the control and rectification of linguistic errors, public support, for language societies to disseminate publications relating to correct usage and for language experts to find ways of withstanding against western languages that pose problems for Turkish , and brings clarity to such topics as the creation of an "amalgamated language" necessary for the enrichment of Turkish. The primary intention of this article is to sensitize and mobilize the authorities in the direction of transcending difficulties and impediments that the Turkish language faces in furthering the development of our country's culture.

Keywords: *language, mother tongue, language errors, language societies, Turkish Language Society (TDK), culture, grammar.*

---

* Bilkent Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi
turkedeb@bilkent.edu.tr

Dil bayramı kutlu olsun, mübarek olsun, mutlu ve müyesser olsun. Quel bonheur, happy holidays.

Dilimiz zengin ve kıvraktır. Bunun güzeller güzeli örnekleri var : «Mudâriplere muvâzadet, üssül harekeden mütevârid asâkir-i rastândan mütevâliyen mütedarikse, semerat intâc eyler.»

Yaşasın, Arapça ve Farsça kelimelerin boyunduruğundan kurtulduk. «İdeolojilerdeki enternasyonal transformasyon, sosyalizan trendlerde de bir neo-diyalektiği, bir reformist mantaliteyi programlaştırmaktadır.»

İftiharımız, övüncümüz şudur ki artık kültürde, politikada üniversitelerde, komünikasyonda, teknolojide emperyalizme teslim oluyoruz.

«Özdeksel eytişim albenililikselliği, saptanımcılığın sağınlılığınca yapıntısal ve yetisizdir.»

Evet, «sâ'yimiz meşkûr olsun.» 6 on yılda 12 bin sözcük yarattık her boydan. Öz türkçeyi yarattık. Hem de yoz Türkçeyi yarattık.

Bugün ülkemizde, siyaset nasıl şaşkınsa, kültürümüz nasıl hercümerç içindeyse, dilimiz de kolay kolay giderilemeyecek bir kargaşayı yaşamaktadır. Tabir caizse, pardon, deyim yerindeyse, çağımız «trajikomik», yani diyeceğim, sevgili öz Türkçemizle «güldürüsel / ağlatısal.»

Sayın başkanlar, sayın bilginler, Türk Dil Kurumunun değerli üyeleri ve konukları!

Dil bayramı kutlu olsun, çünkü renkleriyle, incelikleriyle, sıcaklıkları ve yumuşaklıklarıyla Türkçemiz dillerin en güzel, en ahenkli, en musikili olanlarından biridir.

Bilmiyorum, başka ülkelerde bir dil bayramı var mı? Varsa ben bilmiyorum. Bu bakımdan Türkiye âdeta dünyada tektir denilebilir. Ayni zamanda bu ölçüde bir dil devrimini gerçekleştirmiş olan başka bir ülke de düşünemiyorum. Bu yönden Türkçemiz çok devrimci olmuştur, doğrusu. Başka ulusların yapmaya cesaret edemediği, hatta yapmayı düşünemediği bir dil devrimini başarmıştır.

Ama kutlamakta olduğumuz bu bayramda, bence bir "dil matemi" de yaşıyoruz demek yanlış olmaz. Çünkü el birliğiyle bozduk dilimizi. Daha doğrusu güçlendiremedik, söz ve kavramlarını yeterince artıramadık, her zamankiden pürüzlü yazıyoruz ve hatalı telâffuz ediyoruz. Dilimiz her iki kelimenin olumlu ve olumsuz anlamlarıyla bugün "cümbüş" ve "curcuna"... Bu bakımdan siyasal ortamdaki yozluğu andırıyor. Kitle iletişiminde, radyo ve televizyonda, Türkçenin okunuşu hiçbir vakit bu denli çirkin ve yanlış olmamıştı. İmlâ sorunlarının çoğunu çözümleyemedik. Oysa modern Türkçenin yazılışı, dünya dillerinin hemen

hepsinden kolaydır, daha rasyonel, mantıkî ve tutarlıdır. Gel gör ki, eğitim sistemimiz, çocukların çoğuna, bu arada birçok öğretmenlere bile "soru anlamına *mı, mi, mu, mü* ayrı yazılır" gibi basit ve kesin bir kuralı öğretmekten âciz kalmıştır. Bu açık ve mutlak kuralı öğretemezken dilin ve gramerin zorluklarını nasıl açıklar?

Türkçe bilim dili olarak o kadar cılız kaldı ki, bilim dünyasının büsbütün gerisine düşmemek amacıyla, yalnızca İngilizce öğretim veren birçok üniversite yaratmamız zorunlu oldu.

Bunların en iyilerinden birinde şu anda ziyaretçi profesör olmak benim için büyük bir şereftir. Ama Türkiyemizde bilim dilimiz yetersiz olduğu için Fransızca yahut İngilizce öğretim vermek zorunda kalışımızı kabul edemiyorum, bir bakıma affedemiyorum.

İşte, değerli kurultay üyeleri ve konuklar, ülkemiz, kültürüyle ve kuruluşlarıyla, yanlış yazılan, bozuk okunan, hatalı konuşulan bir Türkçeye teslim oldu. Dilimiz, temizlenirken kirlendi, zenginleşeceği yerde yoksullaştı, arılaşırken argolaştı, soyutlaşırken soysuzlaştı.

Bu söylediklerimi belki aşırı karamsar bulacaksınız, ama nasıl çevreyi düzeltmek, siyaseti ıslah etmek, bozuk ekonomik düzenden kurtulmak zorunda isek, Türkçemizi de kurtarmak zorundayız. Evet, kurtarmak. Bu uğurda bir "millî misak" çağrısı yapmak istiyorum. Dili bağdaştırıp birleştirmek, emperyalizmden ve yabancı boyunduruğundan kurtarmak, sonra bağımsız, ulusal ve evrensel bir kültür ve bilim dili yapmak için " millî misak"...

Türk dilinin Orhun yazıtlarından bu yana 14 yüzyıla yakın bir süre, *Kutadgu Bilig ve Divanü Lûgat-it Türk* gibi ilk iki dev yazılı eserinden beri 9 yüzyılı aşkın macerası boyunca, başka dillerin ve kültürlerin etkilerine, benzeri az görülen bir açıklığı oldu. Orta Asya'da, Moğolcadan, Çinceden terimler aldı... Orta Doğu'da Arapça ve Farsça kelimelere kucak açtı... Batıya yönelirken Fransızcaya, ara sıra İngilizceye dört elle sarıldı. Yine de, kendi gramerinin haysiyetinden, kendi ses ve söz egemenliğinden hiçbir vakit vazgeçmedi. Ve ulus, ister at sırtında göçebe olsun, ister köylerde, kasabalarda yerleşik yaşayan halk olsun, ister bir imparatorluğun nüfusu olsun, kendi dilinden vazgeçmedi. Kilimleri, ezgileri, bozkır ve yayla çiçekleri gibi yaşattı öz Türkçesini.

İslâmiyet çevresinde, Selçuklular ve Osmanlılar Türkçeyi devlet dili ve kültür dili olarak yaşatmasaydılar, gerçek benliklerini belki de yitirip gideceklerdi. Herhangi bir İslâm devleti olmadılar, bir Arap – Fars uzantısı gibi bir kültür yaşamına kendilerini bırakmayı kabul etmediler. "Türk" onlar için bir ulusal kavram değildi. "Türk" terimini birkaç yüzyıl aşağılayıcı bir söz olarak kullandılar. Oysa "Türkçe" onlar için öz kültür benliğinin ve sürekliliğinin can eviydi. Nasıl teokrasi,

din devleti, İslâmî İmparatorluk kurmadılarsa Osmanlı İmparatorluğunun iç dinamiğinde Türkçenin egemenliğini sürdürdüler baştan sona. Türkçenin egemenliğini hiçbir zaman bırakmadılar. Aslında Osmanlı İmparatorluğunun iç dinamiğinde üç kültürel unsur, özgürlüğün temeli oldu. Birincisi: "Orta Asya ve göçerlik döneminin özellikleri ve bu özelliklerin sürmesi". İkincisi: "laiklik". Evet belki bugünkü anlamda değil ama, yine de "Osmanlı laikliği". Üçüncüsü: "Türk dili"...

Bir bakıma, Atatürk devrimleri, bu üç unsuru yeniden öne çıkarmış, Türkçenin hem köklere dönmesi, hem de yabancı hegemonyasından çıkması, hem evrensel bilim ve kültürden pay alan bir dil olması uğrundaki "dil devrimi"nin modernleşmenin temeli yapmıştı. Temel inanç ve strateji şuydu: Bir ulus, dilinde yenileşme yapabilirse her alanda değişmeyi gerçekleştirebilir.

Genç Türkiye, Atatürk'ün verdiği ilham doğrultusunda, değişmeleri seve seve kabul etti. Her devrimi iyi niyetle desteklemeye yatkındı. "Hayırlı sabahlar" yerin bir çırpıda "günaydın" sözünü benimsedi. Bir Fransıza "bonjour"dan vazgeçip "jour brillant" demesini öğretebilir misiniz? Bir İngilize "Hello" yerine "bright day" dedirtin bakayım. Bizler "saadet" gibi güzel ve yerleşmiş bir kelimeyi bırakıp "mululuk" sözcüğünü baş tacı edebildik. Bir Amerikalının "happiness"i bir kenara itip –benim şu anda uydurduğum- "ishimar" diye, tamamıyla yapay bir kelimeyi dağarcığına almasını sağlayabilir misiniz? Nerde! Biz, "müselles"ten "üçgen"e şıpın işi geçtik. Amerikalı kolay kolay "triangle"dan "three corners"a geçer mi? Amerika, 20 yıldır, kendi karışık ölçülerini bırakıp basit ve sağduyulu metrik siteme geçmek için çırpınıyor. On milyonlarca dolar harcadığı hâlde, bir türlü olmuyor.

Biz nasıl imlâ kurallarımızı kendi öğrencilerimize öğretemiyorsak, Amerikan eğitim sistemi de bu basit, kolay, rasyonel metrik sistemi kendi öğrencilerine bir türlü öğretemiyor. Kolay mıdır? Türklerin yapay bir dili Atatürk'ten bile kabul edebilmesi, hem bir mucizedir hem de doğal bir gerçek.

Atatürk, 3 Ekim günü İsveç veliahtı Gustav Adolph Ankara'da iken verdiği (Türkçe yaptığı saptanan) bir konuşmada diyordu ki: "*İsveç, Türk uluslarının kazanmış oldukları utkuların silinmez damgalarını tarih taşımaktadır. Süerdemliği, önü, bu iki ulus, ünlü, şanlı sözlerinin derinliğinde sonsuz tutmaktadır.*

Ancak, daha başka bir alanda da onlar erdemlerini o denlü yaltırıklı yöndemle göstermişlerdir. Bu yolda kazandıkları utkular, gerçekten daha az özençe değer değildir.

Avrupa'nın iki bitim ucunda yerlerini berkiten uluslarımız, ataç özlüklerinin tüm ıssıları olarak baysak, önürme, ugunluk kıldacıları olmuş bulunuyorlar; onlar bugün, en güzel utkuyu kazanmaya anıklanıyorlar. Baysal utkusu."

Atatürk bu söylevi vermiştir; metni birkaç gün sonra yarı resmî bir yayında çıkmıştır.

Güneş Dil Teorisinden Sayın Ercilasun büyük bir belâgatle ve çok ilginç ifadelerle bahsetti. Teori ortaya atıldığında birtakım alaylı sözler çıkmıştı. "Niyagara" Türkçedir! "Ne yaygara"dan gelir. "Amazon" Türkçedir. Çünkü yeryüzünde ilk ve tek olan Türk elbette Amazon nehrini de görmüştür, hayret içinde: "Amma uzun!" demiştir. "Amazon" kelimesinin aslı odur. "Termal" için denildi ki, bu da Türkçe kelimedir elbette. Belki ses uyumu yok: "Termal!" Ama bedenin terlemesinden geliyor. "Otel" de Türkçedir. Çünkü insanın elde, yabancı bir ilde oturduğu yerdir. Onun için "otel" Türkçedir. Elbette bu dönemleri Türkiye geçti. Bu alaylar aslında hoş şakalardı.

Dil devriminde aşırı gidilmemesi gerektiğini; hem bazı bilginler, hem de bazı yabancı dostlarımız (Türkologlar), hem de halk kendisi resmî politikaya hatırlatıyordu. Onun için sonradan birtakım değişmeler ve düzenlemeler mümkün oldu. Ama dilimize uygun olmayan bazı terimlerin elenmesi bakımından devlet büyüklerimiz, (başta Atatürk olmak üzere) çok önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Bugün de bunu yapmaya devam eden devlet adamlarımı, neyse ki, vardır.

Hoş bir hatıramı sizlerle paylaşmak isterim. 1962 yılında Yüksek Plânlama Kurulu toplanıyordu. Devlet Plânlama Teşkilatı o zaman yeniydi. Türkiye'nin ilk beş yıllık kalkınma plânının metni hazırlanmıştı. İçinde elbette birçok Arapça terim vardı. Onların değiştirilmesinin uygun olabileceğini, biz Devlet Plânlama Teşkilatı'nda çalışanlar, "isabetli bir yaklaşım olur" diye düşündük. O zamanki TDK'den bir uzman rica ettik, Birinci Beş Yıllık Plânın dilinin öz Türkçeleştirilmesi için. Rahmetli şair Sunullah Arısoy geldi. Benim de dostumdu zaten. Ben kendisini çağırdım aslında. Plân üzerinde gerek Plânlama Teşkilatında gerek evinde birkaç hafta çalıştı: Bazı kelimeler türetip onlarla geldi. Metin, Başbakan İsmet İnönü'ye ve zamanın koalisyon kabinesine bu yeni terimlerle sunuldu. Aynı zamanda Yüksek Plânlama Kurulu toplantısında sözlü olarak da bilgi veriliyordu. 1962 Ağustosunda bir gün Sosyal Plânlama Daircsi Başkanı Dr. Necat Erder, İsmet Paşa'nın yanında oturmuştu. Orada on iki de bakan vardı. Bir ara Erder: " Paşam, üretimle tüketim arasındaki ilişki" diye bir söz söyledi. İsmet Paşa, "Dur Necat" dedi. "Ben bu kelimeleri bilmiyorum. Bunlar ne demek?" "Üretim Paşam, *Üretmekten. İstihsal* yerine. *Tüketim* istihlâk karşılığı. *Tüketmekten. Münasebet* de *İlişki, ilişme.*" "Aaaa!" dedi İsmet Paşa, Ben bu kelimeleri çok sevdim. İyi ki bu kelimeleri koymuşsunuz." Öğleden sonra yine Necat Erder devam ediyor. İsmet Paşa bu kelimeleri bilmiyordu, zorluk çekmesin diye, bu sefer aynı konuyu tekrar ederken "*istihlâk* ile *istihsal* arasındaki münasebet" dedi. "Yo" dedi İsmet Paşa, "Bana bu sabah üç güzel kelime öğrettiniz. Bunlar yeni, canlı Türkçemize uygun, düşündüğümüzü kesin olarak ifade eden terimlerdir. Artık 'istihsal'i, 'istihlâk', 'münasebet'i kullanmayacağız."

Bu hepimize çok önemli bir derstir. Nice çirkin kelimeleri, yabancı olsunlar olmasınlar, Osmanlıcadan Arapçadan değiştirilmiş de olsalar, Fransızcadan alınıp dilimize biraz yaklaştırılmış olsalar da çıkarttık. Bunlardan bir tanesi, enfrastrüktür. Ben bundan çetrefil, bundan çirkin bir kelime düşünemiyorum. Hele açık, düzenli, akıcı, ritmik Türkçemiz için. Sunullah Arısoy, *enfrastrüktür* ne demek diye sordu, o da bilmiyordu; **enfra:** alt, **strüktür:** kuruluş, tarz, yapı. Arısoy "*altyapı* diyelim buna" dedi. *Altyapı kelimesi* 1962'de bu şekilde doğmuştur. Ne kadar güzel yerleşti. Şimdi bilmiyorum aramızda *enfrastrüktür* diyen var mı? Eminim kalmamıştır. Çünkü *altyapı* ne kadar güzel, tam Türkçemize özgü, tam kulağımıza yatkın.

Prodüktüvite de böyle. Artık *prodüktivite* kullanmamalıyız. *Üretkenlik* gibi nefis bir kelimemiz var. Elbette bu dil devrimi sonrasında bazı hatalar oldu. Bunlardan bir tanesi, *rastlantı* kelimesidir. Farsçadan *rast*'ı alıp *–lantı*'yı ona ekledik. Ama halk o kadar sevdi ki bunu. Hepimiz rahatlıkla kullanıyoruz. Ziyanı yok, Farsçadan gelmiş olsun. Farsça da Türkçenin bir kardeş dilidir. Ama bazı kelimeleri tamamıyla bıraktık. Artık hiç kimse "müsellesat" demiyor, "trigonometri" diyor. Bana "müsellesat", "trigonometri"den daha cazip geliyor. Keşke arada tam öz Türkçe bir kelime bulsaydılar da, o çirkin "trigonometri" kelimesini kullanmasaydılar. "Hafriyat" yerine "kazı" ne kadar güzel. Ama "menşur" yerine "prizma" çok yanlış geliyor. Prizma. Hem "p" ve "r"nin peş peşe kelime başına gelmesi bakımından Türkçemizin yapısına aykırı, hem de ses uyumu yok: "i" ve "a" ünlüleriyle "prizma". Niçin "menşur"dan vazgeçtik? Alışıktı, çok güzeldi, çok daha şiirsel bir kelime. Âdeta şiir söyleyen bir kelime. "Parantez" yerine "ayraç" ne kadar güzel. Ben artık "parantez" kullanmayacağım hiçbir zaman. "Ayraç" nispeten yeni çıkarılmış bir kelime. Daima onu kullanacağım.

Dilde özleşme, sadece millî kökenlerle anlatılacak bir süreç değildir. Biz birçok kelimeyi, Rumcadan almış olduğumuz için dilimizden çıkarmaya razı mıyız? "Anahtar" kelimesini çıkaracak mısınız? "Kulübe"den vazgeçecek misiniz? Rumcadan geldi diye. "Lodos", "poyraz", hatta "pide" kelimesi. Ramazanda elbette "pide" alacağız. Onun yerine başka bir şey söylemeyeceğiz ama, bu Yunanca kökenli bir kelimedir. Anadolu terimi sandığımız; "ırgat"ı, "horoz"u değiştirecek miyiz? Elbette bazı sözleri kabul etmeye mecburuz yabancı dillerden gelseler de.

Her dil bir ölçüde melezdir. Her dil mutlaka başka dillerden bazı alıntılar yapmıştır, ödünç kelime almıştır. Sorun bunun ölçüsünü kaçırmamaktır. Osmanlı döneminde birde bunun ölçüsünü kaçırdılar. Çağdaş dil devrimimizin en hat aşamalarında, ne yazık ki, öz Türkçe kelimelerin, yani birçok kimselerin uydurmasyon diye alay ettiği kelimelerin ölçüsünü kaçırdılar.

Bir de, kelime türetirken, bazen de aynı tek kökten, çok fazla benzer yahut okunduğu zaman tenafüre yol açan kelimeler yarattık. Ben birtakım kelimeleri, şöyle bir cümle hâline getirmeye çalıştım. Ne tuhaf oldu, bakın:

"Olayların olgunlaşmasında, olguların oluşumunda, olumlu olumsuz olanakların ve oluntuların olabilirliği olası olsa da, olut olmamalıdır." Her birinde "ol" var, çoğu rahatlıkla kullandığımız kelimeler. Bence dil devriminde muhayyilemiz çok kısıtlı kaldı. Yeteri kadar dikkatli çalışmadık. Yeter ki ortaya bir kelime çıksın diye aceleye getirdik pek çok kelimeyi. Bir de bunu yaparken birçok değişik kelimeyi, nüanslar ne olursa olsun, kullanılışları ve anlamları ne olursa olsun, birkaç terime indirgemek gibi hatalarımız oldu. "Özellikle" kelimesi bence bunlardan biridir. Birçok kelimeler Osmanlıcaya göre çok yanlış kullanılmaktadır. "Özellikle", "bilhassa"nın karşılığı olarak kullanılıyor. "Hassaten"in karşılığı olarak, "bahasus"un karşılığı olarak, "hususen"in karşılığı hatta bazen, "kasten"in karşılığı olarak kullanılıyor. Bunlar için ayrı ayrı kelimeler bulmalıyız. Dil devrimi uğruna birtakım nüansları, birtakım ince düşünceleri ne yazık ki kaybettik. Buna karşılık hâlâ Batı dillerinde çok önemli yerleri olan, bizim de şu veya şu şekilde âdeta etrafından dönerek kullanmaya çalıştığımız birçok kavramlar için kelime yaratılmadı. Bunlardan bir tanesi "norm" kelimesi. Ne kadar önemli bir kelime. "Norm"u Türkçeye aynen aldık. "pattern" kelimesi İngilizce. Türkçede karşılığı yok. "Pathos" kelimesi, bence bu kelimelerin dilimizde karşılığı olmalı. "Osmosis"i doğrudan doğrudan doğruya "osmosis" olarak kullanıyoruz. Bunlar Batı'nın önemli entelektüel kavramlarıdır. Benimseyiverdik.

"Karizma" kelimesi için, kavram olarak dilimize girerken, niçin yeni bir terim yaratılmadı? Bence tartışmaları bir yana bırakıp, kavramlar türetmeye, nüansları karşılamaya çalışan bir türeticiliğe yönelmeliyiz. Dilde yaratıcı olmalıyız, uydurucu değil. Dilimiz o kadar ahenkli, o kadar güzel, aynı zamanda o kadar üretken ki, bunu kolaylıkla yapabiliriz. Boşlukları doldurmalıyız. Bu bizim için vazgeçilmez bir zorunluluktur.

İngilizcede bugün 600.000'i aşkın kelime var. Sayın Ercilasun'un ve Sayın Zülfikar'ın bana bildirdiklerine göre, Türk Dil Kurumu'nun yeni çıkaracağı *Türkçe Sözlük*'teki kelime sayısı 70.000 olacak. Türk dilinin bugün kullanabileceği kelime sayısı 70.000'i geçmiyor. Oysa İngilizcede yılda en az 5.000, bazen teknolojik gelişmelere göre 10.000 terim üretiliyor. Biz bu mesafeyi kapatamayız. Meğer ki, Türk Dil Kurumu başka kuruluşlar, üniversitelerimiz, aydınlarımız kolektif bir çaba ile terim yapma çabasına girsinler. Yoksa dilimiz için kurtuluş yoktur. Daima geri kalmış memleket olacağız, daima batının ve ilerleyen, sanayileşen birçok ülkenin gerisinde, aşağısında kalacağız. Hâlbuki Türkçemiz kelime türetmeye elverişlidir. Gündelik duyguları, temel düşünceleri çok rahat ifade edebiliyoruz. Dilimiz enfes bir şiir dili,

kafiyelerimiz bakımından İngilizceden çok daha zenginiz. Türk şiirini İngilizceye çevirmek, modern şiir için çok kolay ama kafiyeli şiir için son derece zordur. Divan şiirini İngilizceye çevirmek hemen hemen imkânsızdır. Çünkü kavram farkları bir yana, İngilizcenin kafiye dağarcığı yeterli değildir, yoksuldur. Gerçek anlamda yoksuldur.

Bilimsel dil olarak Türkçe, bir felsefe dili olarak Türkçe, kültür dili olarak Türkçe yoksulluğunu gideremiyor. İşte bizim yapmamız gereken, âdeta bir Rönesans ile, büyük bir entelektüel atılımla boşlukları doldurup Türkçeyi gerçek anlamda bilim ve kültür dili haline getirmektir. Dikkat ederseniz bilimde dünya çapında bir çalışma yapamıyoruz. Felsefeye hiç katkımız yok. Teori geliştiremiyoruz. Üniversitelerimiz, Osmanlı tarihi hakkında, Türk edebiyatı, Türk dili hakkında terim üretmek için, araştırmak için, yayın için, dünya uygarlığına katkı için çalışmıyorlar, diplomalı öğrenci sayısını artırmak için çalışıyorlar. Bunda kabahat bilginlerimizin değil. Eğer bu kadar çok saat, bu kadar çok öğrenciye ders vermek zorundaysalar, kaç yardımcıları, kaç doçentleri, kaç asistanları olursa olsun araştırmaya vakit ayıramayacaklardır.

Bizim bilim üniversiteleri kurmamız lâzım. Sadece öğretim üniversiteleri değil. Üniversite sayımızın 60'a çıkması, 65'e çıkması bence hiç önem taşımıyor. Demokratik eşitlik bakımından çok iyi bir şey elbette, ama birkaç da bilim üniversitesi kurmak zorundayız. Yalnızca öğretmek için değil, yaratmak için, dünya bilimine katkıda bulunmak için.

Terimlerimiz genellikle yetersiz. Çünkü soyut kavramlarımız az. Biz tarihimiz boyunca felsefeye yatkın bir ulus olmadık. Batıda önce göçebe olduğumuz için, Osmanlı döneminde ise fikren ve kültür bakımından taklitçi, alıcı, aktarmacı olduğumuz için bilim ufuklarımız dar kaldı. Bugün de dar. Felsefede ve teorik bilgide bundan sonra hamle yapamayacağımız diye kaygılıyım. Çünkü terimler bakımından, araştırmalar ve deneyimler bakımından dünya bizi hızla aşıyor. Mesafeyi kapatamayacağız gibi görünüyor.

70.000 kelimeye dayalı bir bilim ve kültür yaşamı sönük olmaya mahkûmdur. Böyle bir yaşam, dilin kapsamını genişletmekten, dağarcığını artırmaktan acîz kalır. Meğer ki biz bu davayı benimseyip çözümler bulalım.

Dilimize yaklaşımlarımızda çok partizan olduk. Hep dar açılardan, çeşitli kuruluşların kendi ideolojileri bakımından ve uzun bir süre de ideolojileri açısından yaklaştık. Sosyalist veya komünist olmanın Türkiye'de çok zor olduğu bir dönemde eğer öz Türkçeyi kullanıyorsanız bir grup sizi herhalde "sosyalist" yahut "komünist" diye damgalıyordu. Ama herhangi bir bilim adamı yahut sanatçı çok fazla Osmanlıca kökenli kelime kullanırsa, birden bire ona sadece "sağcı" değil "yobaz, geri kafalı, gerici" diyorlardı. Bu etiketlerle, bu yaftalarla önce entelektüel enerjimizi israf ettik, büyük hatalar işledik. Artık bundan vaz geçmeliyiz.

Elbette öz Türkçe akımı birçok bakımlardan gerçekleşmiş, yerleşmiştir. Bundan dönüş yoktur. "Birleşik Devletler" yerine "Cemahir-i Müttehide" demeyeceğiz (70 sene önce gazetelerimizde Amerika Birleşik Devletlerinin adı Cemahir-i Müttehide-i Amerika'ydı). Bugünkü nesle artık Erkan-ı Harbiye dedirtemezsiniz. Genelkurmaz yerleşmiştir. "Müçtebih, behimiyet, tarabefza" gibi terimler geri gelmeyecektir. Gelmesin. Yeter ki onların karşılıklarında güzel, öz Türkçe kelimeler olsun.

Dili sadece ulusal dava olarak görmeyelim, bu kişisel davadır da. Ben diyorum ki söz benimseyenin, terim kullananın, deyim beğenenin olmalıdır. Dilde daima kişisel yaklaşımlar olmalıdır ki dile yenilikler gelsin. Herkes katkıda bulunabilmelidir. kelimeler, evet, uydurulmalıdır, yaratmanın başka yolu yoktur. Eğer dillerin yapısına bakarsanız, dildeki her kelime şu veya bu anlamda uydurulmuştur. Yoktan var edilmiştir. Biz de bunu kendi dilimizin genel kuralları içinde, kendi ses uyumu anlayışımız içinde yapabiliriz. Bunu artık devletten beklememeliyiz. Devlet Türkiye'de dile çok uzun süre müdahale etti. Bence iktidarın yasalara dayandırdığı dil politikası artık demokratik dönemde mümkün değildir. Bunun yerine büyük bir canlılıkla, kültürümüzün içinden, dilimizin kendi dehası içinden her türlü çabayı göstererek birey olarak, tek olarak, kişi olarak aynı zamanda kuruluşlarla, üniversiteler aracılığıyla ve kültür adamlarımızla, sanat adamlarımızla, şairlerimizle, dilcilerimizle bir hamle yapmak zorundayız.

Bakınız ne tuhaftır, kelimeler yerine oturmadığı için, kavramlar henüz iğreti olduğu için kültürümüzde ve dilimizde, televizyonda birçok bilginimiz, aydınımız ve yazarımız kendi konularında demeç verirken, birkaç cümle söylerken bile ne kadar bocalıyorlar. Türkçe kadar konuşulurken *aaa, ıı, eee* seslerini karıştıran bir dil ne kadar azdır. Muntazam konuşan, düzgün cümle yapan, aynı zamanda bu çirkin sesleri kelimeler arasına, cümleler arasına sıkıştırmak zorunda kalmayan aydınımız ne kadar az. Bunlardan kurtulmak zorundayız. Çünkü biz kavramları berrak olarak kafamızda bilsek bile, zihinlerimiz akıcı olsa bile, kelimeler arasında bocalıyoruz. Türk aydınının garip bir macerası vardır. Bir Fransız aydını, bir sosyal sorundan bahsederken "sosyal" kelimesini kullanacaktır ve yalnız onu kullanacaktır. Ama biz konuya göre, yapacağımız cümleye göre ve hitap ettiğimiz grupların, kitlelerin tercihlerine ve ideolojik değerlendirmelerine göre konuşurken "sosyal" kelimesine gelmeden önce, acaba bu yaşlı bir grup, "içtimaî" desem daha mı iyi olur, yahut da bunlar genç, batı dilleri ile yetişmişler "sosyal" mi desem diye, yahut da ben öz Türkçeciyim "toplum bilimsel" mi demeliyim diye bir zorlama içindeyiz. Başka hiçbir dünya aydınında ben böyle bir sıkıntı sezmiyorum. Batılılar konuşurken, bir şey anlatırken kavramları ve nüansları

düşünüyorlar, incelikleri düşünüyorlar, yeni bir şey söylemeyi düşünüyorlar. Biz konuşurken birdenbire durup biri Fransızca, biri Osmanlıca, biri öz Türkçe olan kelimeler arasında bir seçme yapmak zorunda kalıyoruz. Tereddütlerimiz, ahlamalarırnız, ıhlamalarımız biraz da bu yüzdendir.

Dil depremi olurken Türkiye'de telâffuz inanılmayacak bir şekilde bozuldu. Ben en son 15 gün içinde mümkün mertebe radyo ve televizyonu dikkatle izledim: Size televizyonda duyduğum yanlış vurgulamalardan oluşmuş kendi yaptığım bir cümleyi sunmak istiyorum.

"Otori'te noksanı dolayısıyla Afgani'stan makûs talihini mağlup edemiyor. Akıbeti fenâ olabilir."

Bu iki cümlede bütün uzunlar kısalıyor, kısalar da grotesk bir şekilde bazen gereksiz şekilde uzuyor. Biz eskiden *Yunanistan'* derdik. Şimdi ben genellikle *Yunan'ist'an* diye duyuyorum. Bilmiyorum ben mi yanılıyorum. Hatta Selçuklu' mu *Selçu'klu* mu? Dinlediğim televizyon radyo programlarından anlaşılmıyor. Bazı spikerler *Osmanl'ı* diyorlar bazıları *Osma'nlı* diyorlar. Hangisi doğru? Bir güzel belgesel seyrettik eşimle birlikte, bir hafta kadar önce. Belgeseli sunan, *Haçlı'* için durmadan *H'açlı* dedi. Ama defalarca *H'açlı* dedi. *Havai hat* yerine *Hava-yı hat* dedi birisi. *He'mşeri* diyenler, *meşalesi* diyenler. Bir reklâmda ilk *a* kısa okundu: *harika.* Hatta *Ankara'*nın adı *Anka'ra* diye telâffuz ediliyordu. 25 Eylül çarşamba günü bir radyo istasyonu *kabine* dedi, ayını programda *kaza* yerine *kaza* dediler, kısa uzadı, uzun kısaldı. Bunları nasıl düzelteceğiz? Benim bazı önerilerim var. Bunları birazdan sunmak istiyorum.

Dilimizin yaratıcı bir kültür ve bilim dili olması için yeni çabalara ve anlayışlara yönelmemizin zorunlu, kaçınılmaz, hayati önemde olduğuna inanıyorum. Ben diyorum ki, artık kafalarımızın cenderelerini kırıp, ufuklarımızı açıp her kaynaktan kelime alabilmeliyiz. İslamiyet öncesi Türkçemizden de bugünkü Orta Asya'dan da, Osmanlıcadan da, Batı dillerinden de, Anadolu lehçe ve ağızlarından da, argodan da kelime alıp dilimizi en kısa sürede zenginleştirmeliyiz. En kısa zamanda 100.000 kelimeye çıkmaya çalışmalıyız. Mümkünse 15-20 yıl içinde 200.000'e ulaşmaya çalışmalıyız. Ben bu yaklaşımı bir melez yaklaşım olarak görmüyorum. Dili zenginleştirme ve güçlendirme çabası olarak görüyorum. Sevindiğim şeylerden biri şairlerimizin bunu yapmaya nihayet başlamış olması. En genç şairlerimiz bile eski kelimelerin tadına varmaya başlıyor. Artık takır tukur öz Türkçe şiir yazan şair kalmadı denilebilir. Birçok kimse diyor ki, daha 13. yüzyıl 14. yüzyıl başında Yunus Emre sadece bugünün öğrencisin kolaylıkla anlayacağı tertemiz bir Türkçe ile yazılmıştır. Evet, tabiî:

Gelin tanış olalım,
İşin kolayını kılalın
Sevelim sevilelim
Bu dünya kimseye kalmaz.

Bugünün Türkçesi. Yunus Emre o bulunmaz dehasıyla bunu yazmış. Ama ben Yunus Emre divanının tümüne bakıyorum. Bu şiirden başka Yunus Emre'nin dört *müstef'ilün* ile aruz kalıbıyla yazdığı bir şiir diyor ki:

Merdaneler bu dünyada maksutlara kalmadılar
Mülk-i beka iken meyl-i fenâ kılmadılar.

Bunu üniversite öğrencilerimizin % 1'i anlayabilir mi? Yunus Emre zamanında kullanılan "aydınlar dili"nin kelime dağarcığını da kullanmasını bilmiştir.

Bir aydın, "en geniş kapsamlı düşünmek, yazmak ve konuşmak" zorundadır. Kendini daraltarak, kültürünü cenderelere sokarak değil. Bu bakımdan Yunus Emre'yi hem sufî, hem zahit olarak göstermek mümkündür. Eğer Divanın tümüne bakarsanız, Yunus Emre'yi bazen benim yaptığım gibi çağdaş, din-dışı, hümanist olarak göstermek mümkün. Tipik geleneksel dindar olarak da göstermek mümkün. Yunus Emre hem laiktir, hem köktendincidir. Çünkü o geniş kafa, büyük kalbindeki o manevi âlem ile kendini her şeye açabilmiştir. Mutlaka şu ya da bu ideolojiye, şu ya da bu metoda bağlanıp onlara sıkışıp kalmak gerekmezdi. Kalmadı da. Türk aydınının yapması gereken, Yunus Emre'nin kendi çağında cesaretle yaptığıdır. Yunus Emre hem Türk halk şiirinin, hem de Türk divan şiirinin başlangıcıdır diye iddia ediyorum. Divan şiiri Yunus Emre ile bağdaşmaz gibi görünür. Bu ne kadar yanlış bir yorumdur. Yunus Emre divan şiirinin ilk büyük şairidir, kurucularından biridir.

Artık dil konusunda gerçekçi, hoşgörülü, girişken olmak zorundayız diye düşünüyorum. Yeni Türkçeyi yaratmak zorundayız. Yeni Türkçe görkemli bir sentez olmalıdır. Öz Türkçeyle bir birleşme olmalıdır. Bundan başka çıkar yol yoktur. Yoksa kendimizi düşünce, duygu ve kültür yoksulluğuna mahkûm etmiş olacağız. Partizan ve bağnaz tutumlardan vaz geçmek, özgürlüğe kavuşmak, kendimizi fikren ve manen tamamıyla özgür hâle getirmek zorundayız.

Bugün Türkçemiz beş azman sorunu yaşamaktadır.

1. Birinci azman sorun: Bozuk kullanım, yaygın yanlışlar. Basılı yayınlarda gramer hatası, sözlü yayınlarda okuma ve telâffuz yanlışları, her türlü cümle düşüklükleri ve üslup çirkinlikleri almış yürümüştür. Karagöz'ün o alaylı dili, kasten yanlış olan dili bugün birçok kimsenin konuştuğu Türkçemizden daha doğru ve isabetli gibi geliyor bana. İletişim araçlarında, eğitimde, siyasal âlemde, hatta birçok politikacılarımızın söyleminde kullanılan Türkçe artık bir hatalar kumkuması. Bunu düzeltmek zorundayız. Bir yolunu bulacağız. Başka çaresi yok. Bu kargaşa devam edemez.

2. İkinci azman sorun: Terim türetimidir. Türk Dil Kurumu yeni bir hamle ile kelimeler ve terimler üretim öneriyor. Benim en çok hoşuma giden, çok kolay girip yerleştikleri için kolayca çıkarılamayacak olan birtakım İngilizce ve Fransızca terimlere giriş noktasında, benimsendikleri anda karşılık aranmakta olmasıdır. Bunların bazılarını kimimiz beğeniyoruz; kimimiz beğenmiyoruz, alay edenler oluyor. Ama birçoğu isabetli. Elbette dilde öneriler yapılacak, halk beğenecek yahut beğenmeyecek. Halkın dehası bunda son hâkimdir, son hakemdir. Kararı halk verecek. Nitekim "günaydın" ve "tünaydın" kelimeleri birlikte çıkarıldığında, kafiyeli, kavram bakımından birbirine çok benzer iki kelimeden bir tanesini halk derhal reddetti, bir daha kullanmadı. "Tünaydın"ı kimse kullanmadı. Ama "günaydın"ı sevdi, kullandı, kullanmaya devam ediyor. Bunu halkımızın sağduyusuna, beğenisine eski deyimle aklıselimine ve zevkiselimine bırakmamız şart diyorum.

3. Üçüncü azman sorun: Batı dilleri hegemonyası. Bundan kurtulmak zorundayız. Bu transformasyonu hiç değilse "fifti fifti yapabilmeliydik!" Bazen de Fransızca İngilizce karışımı olur olmaz terimler kullanıyoruz. Mesela "self determinasyon". Ne kadar bozuk bir kelime Türkçe için. Üstelik "self" İngilizce, "determinasyon" aynı kelimenin Fransızca telâffuzu. İkisi bir arada kaknem bir kelime, niçin kullanalım?

Fransızca karışımı ucubeler kullanıyoruz. Şöyle cümleler kuranlar var: "*Lojmanda oturup diyetetik ekmekler yiyoruz, video kaset seyrediyoruz. Transistörlü walkman dinliyoruz. Epik filmlere gidiyoruz. Air-kondisyonlu sinemalarda...?*" Böyle birbiri ardına dilimize hiç yatkın olmayan kelimeler kullanıyoruz. "Au revoir, mon cher"den "bye bye, darling"e yüzyılda geldik. Çoğu zaman ben bu yüzden dilimizden, kendimizden, kendimden utanıyorum. İnsan, ister istemez yabancı kelimelerden bazılarını gündelik konuşmalarda bile kullanmak zorunda kalıyor.

4. Dördüncü azman sorun: Bilim/kültür boşlukları. Bu dilin çok ötesinde olan, ama dilin zorluklarını çok artıran, adeta çözümünü imkânsız hâle getiren bir şey. Biz yüksek öğretimimizle eğitim düzenimizin yetersiz olması yüzünden, hâlâ Batı'nın gölgesi altındayız, hâlâ kendi uygarlığımızın öz değerlerini bir araya getirip çağdaşlaştıramadık. Bin yıldır sürekli egemen olmuş, 15 yüzyıldır kendi kültürünü üretmiş, 5 yüzyıl önce özgün uygarlık sentezini gerçekleştirmiş olan bir ulus bugün bilimde, teknolojide, gündelik yaşamda hâlâ Batı'ya muhtaç. Bunun kökeninde zihin tembelliği, muhayyile yoksulluğu vardır. Ben bunu hepimizde buluyorum. Sizler çok çalışkan ve üretkensiniz. Ama Türk kültürüne çoğumuzun katkısı yok. Yaratıcı değiliz, aşırı taklitçiyiz, aktarmacıyız. Hele uzaktan tümüyle bakarsak hâlâ zavallı ve perişan durumdayız. Genelde Batı'dan aktarıyoruz. Böyle kültür olmaz. Kendi öz sentezimizi geliştirmek, gerçekleştirmek zorundayız.

Üstelik şimdi siyasal iktidara el atmış olan dinciler, ümmetçiler yeni bir taklitçilik dönemi açıyorlar ülkemizde. Orta Çağ'daki İslami devlet modeline özenti, Arap diline ve kültürüne özlem, çağımızın yüzyıllarca gerisinde kalmış olan şeriate öykünme. Biz özgün kültür toplumu olamayız bu anlayışla.

Ne Batı'ya ne Araplara ne Japonlara özenmeliyiz. Biz Türküz: Eski ve önemli bir ulusuz. Belki büyük bir devlet değiliz. Büyük devlet olduğumuzu söyleyenler de var. Ama kendi kültürümüzü geliştirmedikçe daima küçük ve aciz bir ulus olarak kalacağız. Ben bir Türk olarak buna razı değilim, kabul edemiyorum. İnşallah gençler de kabul etmez (O bakımdan burada pek az genç olmasına üzülüyorum. Böyle bir bayramda gönül isterdi ki yüzlerce, hatta binlerce üniversite ve lise öğrencisi burada bulunsun, bildirileri dinlesin, dilin bilincine tekrar varmaya çalışsın).

Eğitimde kaliteyi yükseltmezsek, yaratıcı kültür ve eğitim anlayışına yönelmezsek, üniversitelerimizi diploma imalathaneleri olmaktan çıkaramazsak, fende ve kültürde, genel olarak bilimde, yaratıcılığa ulaşamayacağız. Batının kötü bir kopyası olmaktan öteye geçemeyeceğiz, belki ergeç (biraz da bu yüzden) şeriat istibdadının berbat bir örneği olacağız. Bu, Türküye için acıklı ve muhtemel bir gelecek olarak düşünülmeli, bundan korkulmalıdır.

5. Beşinci azman sorun: Gelenekçilerle yenilikçiler arasında on yıllardır bitip tükenmeyen, ama entelektüel enerjimizi tüketen dil ve sözcük kavgaları... Ben artık "şu kelime iyiydi, şu kelime değil", gibi tartışmalar yapılmasına razı değilim. Çünkü o tartışmaları yaptığımız için "dedikodu kültürü" yapıyoruz. Büyük gerçeklere yönelmeliyiz, büyük hamleler sağlamaya çalışmalıyız.

Artık tek tek kelimeler üzerinde değil tümüyle dil, dilin ifade ettiği kültür, kültür değişmeleri ve yenileşme üzerinde durmalıyız. Partiler nasıl millete hizmet etmek yerine hırçın partizanlıklarla vakit israf ediyorlarsa nice Türk aydınları eski dil-yeni dil diye hâlâ kümelere bölünmüşler; düşünce üretmektense kavram ve nüans yaratmaktansa, bilim ve kültürün özüyle uğraşmaktansa eski kelime-yeni sözcük kavgasına tutuşuyorlar. Bu kaçamak yapmak demektir, asıl görevden kaçmak demektir. Biz büyük bilim gerçeklerine yönelmeliyiz. O soyut ama soylu ülkü bunu gerçekleştirmeden olmayacaktır. Çoğumuz ummanın karşısında oturmuş, kumdan evler yapıyoruz. Başkaları gelip bir tekme atarak o kumdan evleri yıkıyorlar. Artık ne kumdan ev yapmalıyız ne de başkalarının kumdan evlerini yıkmalıyız, okyanusa bakmalıyız. Okyanusa açılmaya, büyük ufuklara yönelmeye çalışmalıyız.

Türkçemizin bu bakımından kurtarılması şarttır. Görkli bir geleceğe yöneltilmesi için, bu beş azman sorunun çözümlenmesi için, izninizle beş çağrı yapmak istiyorum.

1. Birincisi: Devlete.

Basit ama gerçekleştirilmesi gayret ve harcama isteyen bir iş: "Doğru Dil Danışmanlıkları kurulması". Bunun için Milli Eğitim Bakanlığının, Türk Dil Kurumunun, üniversitelerin, başka dil ve kültür kuruluşlarının genellikle hepsinin katılımıyla birleşik bir çaba... isteyen herkesin özellikle öğrencilerin ve -o çirkin kelimeyi kullanacağım- medyanın, yayıncıların dile ilişkin sorunlarını; telefonla, mektupla ya da uğrayarak sorabilecekleri "Doğru Dil Danışmanlıkları". Ben istiyorum ki, ilkokul beşinci sınıf öğrencisi Ankara'da ise Türk Dil Kurumu'na uğrayıp: "Şu cümleyi çözemiyorum, bunun anlamı nedir?" desin. Hiç değilse büyük şehirlerde, bir gazeteci ya da herhangi bir vatandaş, yazısında emin olmadığı bir nokta varsa, telefonu açıp -sekizyüzlü, dokuz yüzlü bir numara kullanabilir- bunu sorabilsin. Birçok batı ülkesinde mahalli kütüphanelere danışmak mümkündür. Sizin için gerekirse ufak çapta araştırma da yaparlar. Bir kitabın tam başlığından emin değilsinizdir, acele ihtiyacınız vardır. Kütüphanenin referans bölümüne telefon edersiniz, bir görevli "bir dakika bakayım" der, iki dakika sonra size, o başlığın doğrusunu söyler. Siz o bilgiyi edinirsiniz. Hele bundan sonra internet gibi büyük teknolojik gelişmelerle bunu yapmak daha kolay olacaktır. Ama bizde hâlâ bunu telefonla, mektupla veya bizzat giderek yapmamız gerekecektir. Ben buna bir nevi "dil kliniği" diyorum. (Bir kelime yaratmama izin verirseniz " dilinik" diyebiliriz buna.) Dili tedavi edecek, düzeltecek danışmanlara ihtiyaç var. Bunu yapabilecek binlerce insanımız var Türkiye'de. Edebiyat öğretmenlerimiz var, gazetecilerimiz var, birçok yazarımız var . Onlar için de iyi bir iş olur. Kimisi bu işi gönüllü olarak bile yapar. "Dil klinikleri", "Dilinikler".

2. İkinci çağrim: İletişime.

Gazeteler, radyo ve televizyonlar, çalıştırdıkları binlerce kişiye kendi yayınlarının hatalarından arınması için, iki üç uzman katmalıdırlar: Türk dilinin özellikle telâffuzu bakımından. Telâffuzun kontrolü ile ilgilenecek uzmanlar. Ben bunlara "dil denetmenleri", kısaca "diletmen" diyorum. Bilmiyorum, öyle bir kelime var mı? Dili denetleyecek olan editörler. Böylelikle bir televizyon spikeri bir haberi okumadan önce, nasıl okuması gerektiğini bilen, hem de yabancı kelimelerin ve isimlerin telâffuzunu iyi bilen birisi, ona birkaç dakika içinde doğru telâffuzu öğretebilir. Eğer hata olursa onu programdan sonra düzelttirir, bir daha hata olmamasını sağlar. Bugün o duruma geldik ki Ecevit'in, Mesut Yılmaz'ın, Tansu Çiller'in Atatürk'ün isimleri yanlış okunuyor. Belki yanlış değil ama, değişik biçimlerde okunuyor.

Geçen gün Ezîne'de bir kaza olmuş, bir spiker: "Ezine'de kaza oldu." dedi, kısa ünlülü olarak. Otuz saniye sonra ikinci bir spiker aynı haberi daha ayrıntılı olarak verdi "Ezîne" dedi. İkisi birden doğru olamaz. Ama aynı istasyonda, aynı haberde

iki spikerden bir otuz saniye arayla hata yaptı. *Atatürk* için, *Ata'türk* mü *Atatürk'*mü vurgu nereye düşüyor? *Ece'vit mi Ecevit'mi*? Ben hepsini duyuyorum radyolarımızda ve televizyonlarımızda. Bunun değiştirilmesi, düzeltilmesi gerek. Bu benim tavsiye ettiğim, (*Milliyet'*te yazdım) bir nevi sansür: Dil sansürü istiyorum. Her bakımdan her türlü sansürün karşısındayım, her türlü sansürle ve sonuna kadar mücadele ederim, ama dil sansürü bir ulusal görev haline geldi.

3. Üçüncü çağrım: Halka

Kamuoyundan doğru dil uğruna, halktan iletişim araçlarına denetim sağlanması. Dil hatalarının kontrolü ve düzeltilmesi için demokratik katılım istiyorum. Gazetede, radyoda, televizyonda bir hata görünce ya da işitince bu kadarcık kusur kadı kızında da olur demeden; telefona sarılara mektup yağdırarak, faks göndererek itiraz ve şikâyet etmek... Medyaya manevî ve fikrî baskı yapmak? "Bu kelimeyi düzeltin, yanlış okuyorsunuz" demek. Bıktırıncaya, bezdirinceye kadar. Hatta gruplar meydana getirip, tek bir kişi olarak değil, sekiz kişi üst üste telefon edip o hataların düzeltilmesini istemek. Ergeç bu bilinci yaratabiliriz. Bu uyarıyı yapmak, bu baskıyı yapmak hepimiz için bir vatandaşlık görevi.

4. Dördüncü çağrım: Dil Kuruluşlarına.

Başta Türk Dil Kurumu olmak üzere, bu çağrıyı yeni büyük tasarılar için yapıyorum. Türk Dil Kurumu önemli hizmetler ve yayınlar gerçekleştirdi, yararlı işler yaptı. Bunların en yenisi olan "Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü ve Grameri", benim öteden beri özlediğim, heyecanla beklediğim bir yayındı. Onun için Türk Dil Kurumunu kutlarım. Ama daha yapılması gereken başka birkaç önemli tasarı var gibi geliyor bana. Bunlardan biri, "Tam ve Tekmil Telâffuz Kılavuzu"dur. Bizim hiçbir sözlüğümüzde vurguların nereye düşeceği belirlenmemiş, vurgu işareti her kelimenin üzerine konmamıştır. *Türkçe Sözlük* 'ün başında bir izah var: Bu işaretler yoksa vurgu şöyle olur tarzında. Benim isteğim bir çocuğun Sözlüğü önüne aldığında, herhangi bir kelimeye baktığında, Sözlüğün başına müracaat etmeksizin, genel kıralı her defasında kontrol etmek zorunda kalmaksızın vurgunun hangi heceye düşeceğini görebilmesidir. Bunu batı dilleri mükemmel bir şekilde birkaç yüzyıl önce gerçekleştirdiler. Biz bütün kurumlarımızla, dilcilerimizle, kuruluşlarımızla bunu ancak yarım olarak yaptık. İşte bunu düzeltmek için ben bir telâffuz kılavuzu özlüyorum. Nasıl olsa bu sözlükler çıkıyor. Tek tek kelimelerin heceleri üzerine vurguları, uzatma ve inceltme işaretleri konabilir. Hiç değilse kimse diyemesin ki, ben sözlüğe baktım, vurgu görmedim, onun için nasıl okunacağını bilmiyorum. Bu konularda bence açıklık, kolay öğrenme, destek olma gibi ülküler büyük önem taşıyor. Ya da bu vurgular imlâ kılavuzundaki kelimeler üzerinde gösterilebilir. Eğer imlâ kılavuzunda yetmiş bin kelime varsa her birinin üstüne bu işaretleri koymak hiç de zor olmasa gerek. Çalışkan dilciler, eminim, bunu yapacaklardır.

İkincisi tam bir etimolojik sözlük hazırlanması. Sayın Prof. Dr. Hasan Eren sekiz bin kelimelik bir etimoloji kitabı hazırlamış: Eminim fevkalade değerli bir kitap olacak, ama ben istiyorum ki, yetmiş bin kelimemizin her birinin etimolojik kökenini veren bir sözlüğümüz olsun. Eğer başka dillerde bu varsa, hatta bizden daha önemsiz ülkelerde ve dillerde bu yapılabiliyorsa biz elbette muhteşem Türkçemiz için bunu yapmalıyız, yapabiliriz. Bence bu önemli proje de gerçekleştirilmelidir. Bir heyet çalışması olacaktır. Elbette büyük projeler heyet çalışması olarak düzenlenir.

Üçüncüsü, geniş kapsamlı bir "Türk Dili Tarihi". Kendi dilinin tarihini yazmamış olan nadir uluslardan biri biziz. Düşünebiliyor musunuz? Öyle bir kitap ki en başından bu yana, Türk dilinin ilginç serüvenini en geniş çapta ve bilimsel araştırma olarak örnekleriyle versin. Böyle bir kitap yok. Agâh Sırrı Levent'in kitabını ben de severim ama, çok sınırlıdır, daha dar kapsamlıdır, belirli bir süreden sonraki büyük Türk dil devrimini kapsamaktadır. İlk dönemlerle, başka Türkçe lehçeleriyle ilgilenmemektedir. Bu bakımdan Türk dilinin geniş kapsamlı bir tarihini özlüyorum. Geniş kapsamlı Türk dili tarihi yayımlanmalı, okullar için de özlü bir Türk dili tarihi.

Dördüncüsü, en ilginç, en renkli deyimlerimizin öykülerini içeren bir kitap.

5. Beşinci çağrım: Tüm dilcilere

Öz Türkçemiz kesinleşmiş bir gerçektir. Osmanlıcaya, hatta elli yıl önceki Türkçeye bile dönüş yoktur. Buna gayret bile etmemeliyiz. Ama, kökeni Arapçaya, Farsçaya ya da başka dillere giden birçok kelimeden Türk halkı vazgeçmemiştir. Cumhuriyetin kuruluşunda gazetelerde, resmî yazılarda, kitaplarda Türkçe kelimeler yüzde yirmi oranının altındayken bugün yüzde seksenin üstünde... Biz dil devrimini gerçekleştirdik. Artık bunun tartışılması gerekmez. Yapmamız gereken dilimizin kapsamını genişletmek, kültür ufuklarımızı açmaktır. Ama şimdiki tehlike, İngilizce ve Fransızca istilasıdır. Buna karşı gelmek zorundayız.

İşte bütün bunların gerçekleşmesine yönelik bir çalışma istiyorum. Dil bayramı keşke ayrı kuruluşların ayrı törenleriyle, seminerleriyle değil de, hep birlikte barışık ve birleşik olarak, güç birliğiyle, gönül birliğiyle kutlansaydı. Dildeki başarı böylesi bir uzlaşmayla mümkün olur. Ben "sentez dil" uğrunda birlik istiyorum ve özlüyorum. Bana öyle geliyor ki, işte o zaman "Ne mutlu dilim Türkçe diyene!" sözünü kullanabileceğiz.